

Afrikagangers slechter af dan vogelsoorten die in Europa blijven

Sj. Braaksma

Zwerf- en trekgedrag brengen vaak risico's mee die resulteren in een hoge mortaliteit. Toch is het duidelijk dat het voor bepaalde vogels gunstiger is om weg te trekken dan om in de winter in de naaste omgeving van broed- of geboorteplaats te blijven. Dit geldt bijvoorbeeld voor de meeste soorten die binnen de poolcirkel broeden.

Elders is de vraag of trek- of zwerfgedrag al dan niet in het belang is van de betrokken vogels vaak moeilijker te beantwoorden. Zo zullen vogels die in ons land broeden en hier ook overwinteren, in zachte winters veelal beter, in strenge winters echter vaak slechter af zijn dan soortgenoten die een verblijf in zuidelijker landen prefereren. De balans zal dus nu eens in de ene, dan weer in de andere richting doorslaan. Het eind-effect lijkt daarom vooralsnog moeilijk te voorspellen.

Zelf ben ik echter geneigd om aan te nemen dat de meeste stand- en zwerfvogels in West-Europa in de loop van de laatste 50 jaar gemiddeld beter af zijn geweest dan de hier broedende soorten, die verre trek-

tochten ondernemen. Dit blijkt naar mijn mening duidelijk uit de navolgende tabel. In deze tabel zijn alleen de vogelsoorten vermeld waarvan door vogelkenners unaniem wordt aangenomen, dat zij zowel in ons land als in de ons omringende landen in de genoemde periode als broedvogel sterk vóór- of achteruit zijn gegaan. Het blijken respectievelijk 30 en 38 soorten te zijn. In de tabel zijn deze soorten niet alleen op basis van vóór- of achteruitgang van elkaar gescheiden, maar tevens op grond van hun trekgedrag. Er is namelijk een onderscheid gemaakt tussen de soorten waarvan de Westeuropese populatie geheel of althans voor het overgrote deel in Europa overwintert en de soorten die blijken de ringgegevens en/of de atlas van Voous (1960) een winterverblijf in Afrika prefereren. De eerstgenoemde groep zal hierna gemakshalve als de 'Europeanen' worden betiteld, terwijl de tweede groep als de 'Afrikanen' zal worden aangeduid.

Tot beide groepen behoren soorten die overwegend overdag en andere die vrijwel uitsluitend 's nachts trekken. Sommige hiervan

Zwarte Stern: een soort waarvan het aantal is afgenomen. Kortenhoef, 23 mei 1976.

Foto: Jaap Taapken.

vliegen bij voorkeur boven zee, andere steken slechts na veel aarzeling een klein stukje open water over. Er zijn verder zowel (letterlijk) hoogvliegers als laagvliegers bij. Het is duidelijk dat men al deze vogels niet zonder meer over één kam mag scheren. Zij worden immers al naar gelang hun gedrag door veelal sterk verschillende gevaren bedreigd. Hierover later meer. Het is, hier op gelet, zeer opvallend dat er slechts 3 'Afrikanen' te vinden zijn, waarvan het aantal in ons land gedurende de afgelopen halve eeuw duidelijk is toegenomen. Het is goed om hier meteen een kanttekening bij te plaatsen. Het is namelijk bekend dat de vooruitgang van twee van deze soorten (Kokmeeuw en Bonte Vliegenvanger) althans ten dele samenhangt met voor hen in gunstige zin veranderde omstandigheden (respectievelijk vuilnisbelten en nestkasten). Er blijken overigens soorten te zijn waarvan wordt aangenomen, dat zij merendeels in Afrika overwinteren, zonder dat er voor deze veronderstelling vooralsnog voldoende bewijzen in de vorm van ringresultaten beschikbaar zijn. In de navolgende tabel zijn daarom alle hierover bekende gegevens ontleend aan de ringverslagen van het Vogeltrekstation over de jaren 1911 t/m 1974 achter de soorten vermeld.

Uit het totaalbeeld blijkt dus dat er van de 38 soorten, die een afname te zien geven, slechts 6 'Europeanen' zijn. Van de 30 soorten, die een vooruitgang boekten, blijken dit er echter 27 te zijn!

Voor de achteruitgang van de 6 'Europeanen' zijn in ons land direct aanwijsbare oorzaken, die in de 'vakpers' al bij herhaling zijn besproken. Hetzelfde geldt ten aanzien van de vooruitgang van de 3 als 'Afrikanen' betitelde soorten.

Er zullen stellig kritische geesten zijn, die nog wel enkele soorten weten te noemen, waarmee het uitgesproken goed of slecht gaat. Anderen zullen mogelijk bezwaar maken tegen het indelen van een soort in een bepaalde categorie zonder dat daarvoor statistisch gezien genoeg bewijsmateriaal beschikbaar is. Ik houd mij voor dergelijke en eventuele andere kritiek graag aanbevolen. Het gaat er immers om te trachten een zo goed mogelijk beeld van de feitelijke toestand te krijgen.

Het is overigens onwaarschijnlijk dat eventueel aan te brengen aanvullingen en correcties het totale beeld noemenswaardig zullen beïnvloeden. De conclusie dat het vooral de verre trekkers zijn, die sterk in aantal teruglopen, ligt zonder meer voor de hand. Een dergelijke gevolgtrekking roept echter onmiddellijk vragen op over het hoe en waarom.

Theoretisch zou het kunnen dat de 'dalperiodes' van de genoemde 'Afrikanen' puur toevallig samenvallen.

Deze kans lijkt echter nauwelijks reëel. Het lijkt mij veel aannemelijker dat het de sterk toegenomen gevaren op de lange trekweg zijn, die de 'Afrikanen' in een duidelijk ongunstiger positie hebben gebracht dan de

Waalstaarrietzanger: een soort waarvan het aantal is toegenomen. Les Penvins, Bretagne, Frankrijk, 2 juni 1976.

De Geelgors, één der 'Europeanen' waarvan het aantal sterk is afgenomen. Zweeloo, 15 april 1976.
Foto: Rens Veenstra.

'Europeanen'. Men kan in dit verband bijvoorbeeld denken aan de toegenomen jacht en vogelvangst in Zuid-Europa en Afrika en aan de toename van het aantal verkeers- en draadslachtoffers.

Nog ingrijpender zijn wellicht de gevolgen van het ook in Afrika zeer sterk toegenomen pesticidengebruik en van de beruchte droogte in de Sahel-zone, waardoor er in de 60-er jaren \pm 300.000 km² woestijn bij is gekomen. Over de invloed van deze laatste factor had ik onlangs een gesprek met dr. A. van Wijngaarden, bioloog bij het RIN te Leersum, die in 1968 een bezoek heeft gebracht aan Mauretanië. Hij zag er ontelbare lijken van vogels die door honger en dorst waren omgekomen. Het is, volgens hem, nauwelijks te begrijpen dat er nog zangvogels levend door de Sahara en de Sahel komen. Hij plaatste in dit verband zelfs de opmerking dat de beruchte vogelmoord in de Zuideuropese landen bijna kinderspel is vergeleken met de massa-slachtingen die door de natuur worden aangereicht. Van Wijngaarden's ervaringen sluiten aan bij hetgeen ik onlangs las in het belangwekkende artikel van Jaap Taapken (1976) in het oktober-nummer van 'Het Vogeljaar'. Hij schrijft: 'Voor veel van onze trekvogels moet het droge Sahelgebied na de grote oversteek van de Sahara te veel zijn geweest en de achteruitgang van talloze trekvogelsoorten moet ongetwijfeld mede hierdoor zijn veroorzaakt.' Het zorgen voor voldoende drinkgelegenheid in de droogtegebieden is o.m. gelet op de zeer snelle verdamping een vrijwel onmogelijke zaak. Het zou echter naar Van Wijngaarden's mening

wel eens meer effect kunnen sorteren dan een verbod van jacht en vogelvangst. Taapken wijst in zijn artikel terecht op de waarde van oases voor de trekvogelstand en op de noodzaak van bescherming aldaar. Toen ik de voorgaande tabel aan anderen liet zien, maakte men mij er op attent, dat ook elders in de 'vakpers' al vrij veel aandacht is besteed aan de achteruitgang van een aantal in Afrika overwinterende vogelsoorten. Verder blijkt de ornitholoog P. Devillers in september 1976 voor de vereniging 'Aves' in Brussel een lezing te hebben gehouden over de achteruitgang van Afrika-trekkers, gedocumenteerd met resultaten van het atlas-project.

Uit de inmiddels geraadpleegde literatuur bleek dat men zich in Engeland, Duitsland, Zweden en ook in ons eigen land al eerder intensief heeft beziggehouden met de achteruitgang van een aantal naar tropisch-Afrika trekkende zangvogelsoorten. Zo vestigde Glue in 1969 de aandacht op de sterke achteruitgang van Grasmus, Rietzanger, Oeverwaluw, Gekraagde Roodstaart en Grauwe Vliegenvanger in Engeland, een achteruitgang die inmiddels ook in verschillende andere Europese landen blijkt te zijn vastgesteld (zie bijvoorbeeld Berthold 1973 en Westra 1973). Ash (1970) beschreef de al eerder ingezette achteruitgang van de Grauwe Klauwier in Engeland en in andere delen van Europa. Interessant is vooral ook de publicatie van Stolt & Österlöf (1976) waarin door middel van grafieken op basis van ringgegevens is aangegeven hoe het aantalsverloop in de jaren 1963-1974 is geweest van 21 in Zweden voorkomende zang-

vogelsoorten. Uit de grafieken en de bijbehorende tekst blijkt dat vooral van de meeste trans-Sahara trekkers de aantallen voor het ringonderzoek gevangen vogels sterk zijn teruggelopen. Dit geldt met name voor soorten als Boerenzwaluw, Huiszwaluw, Grauwe Vliegenvanger, Fitis, Fluiter, Gekraagde Roodstaart, Rietzanger en Grasmus en minder duidelijk ook voor de Tuinfluiter. Alleen de volgens de boeken eveneens in tropisch Afrika overwinterende Kleine Karekiet en Bonte Vliegenvanger gaven geen achteruitgang maar een vooruitgang te zien. De auteurs tekenen hierbij aan dat de ligging van de winterkwartieren van deze beide Zweedse vogelsoorten niet uit de beschikbare ringresultaten valt af te lezen. De enige Afrikaanse terugmelding is die van een Bonte Vliegenvanger in Marokko. Van de in hoofdzaak in het Middellandse-zeegebied overwinterende Tjiftjaf en Graspieper blijken de in Zweden geringde vogels (tot in 1972) overigens wel in aantal te zijn verminderd. Dit in tegenstelling van die van de in West-Europa tot in Zuid-Europa overwinterende soorten Winterkoning, Zanglijster, Heggemus en Roodborst, die juist in aantal zijn toegenomen. Er zijn verder gegevens over 4 soorten die vanuit Zweden in zuidoostelijke richting trekken, namelijk de Witte Kwikstaart, Zwartkop, Braamsluiper en Grauwe Klauwier. Hiervan nam het aantal geringde exemplaren aanvankelijk toe, maar de laatste

jaren, vooral van Witte Kwikstaart en Grauwe Klauwier, weer af.

De achteruitgang van de Tuinfluiter is ook in Italië niet onopgemerkt gebleven (Bassini 1973).

Het is opvallend dat in de geciteerde buitenlandse literatuur een aantal soorten worden genoemd waarvan in ons land nog geen constante landelijke achteruitgang is gemeld, namelijk van Boerenzwaluw, Huiszwaluw, Grauwe Vliegenvanger, Fitis, Tjiftjaf, Fluiter en Tuinfluiter. Het is mogelijk dat ook hier wel degelijk sprake is van een achteruitgang van een aantal van de genoemde soorten, maar dat deze achteruitgang bij gebrek aan voldoende vergelijkingsmateriaal tot dusverre onopgemerkt is gebleven. Het kan echter ook zijn dat wij te maken hebben met het bekende verschijnsel van het 'leeglopen' van randen van verspreidingsgebieden, een beeld dat vaak voorafgaat aan een drastische teruggang in het hart van het verspreidingsgebied.

De oorzaken voor de achteruitgang van de trans-Sahara trekkers die in de geraadpleegde literatuur worden vermeld zijn dezelfde als de factoren die eerder in dit artikel zijn genoemd. Er blijkt echter tussen sommige onderzoekers (Berthold 1973, Wistanley et al. 1974) enig verschil van mening te bestaan over de volgorde van de belangrijkheid hiervan.

Hoe dit ook moge zijn, het is duidelijk dat

De achteruitgang van de Grauwe Vliegenvanger werd in verschillende Europese landen vastgesteld. Vogelenzang, 1 juni 1975.

Foto: Rens Veenstra.

Tabel

A = Soorten waarvan het aantal is afgenomen.

I. 'Europeanen'	totaal aantal	in	in tropisch
	terug-	N.-Afrika	Afrika
	meldingen		
Korhoen	49	—	—
Patrijs	65	—	—
Kerkuil	402	—	—
Geelgors	58	—	—
Raaf	2	—	—
Roek	223	—	—
II. 'Afrikanen'			
Aalscholver	847	105 (12%)	—
Woudaapje	—	—	—
Lepelaar	88	4 (5%)	6 (7%)
Ooievaar	184	6 (6%)	9 (9%)
Zomertaling	804	1	17 (2%)
Grauwe Kiekendief	92	1 (1%)	—
Bruine Kiekendief	124	3 (2%)	1 (1%)
Griel	—	—	—
Kwartel	7	2 (29%)	—
Kwartelkoning	17	—	—
Goudplevier	787	37 (5%)	—
Watersnip	565	24 (4%)	—
Kemphaan	138	3 (2%)	7 (5%)
Zwarte Stern	27	—	3 (11%)
Visdief	671	3	182 (27%)
Noordse Stern	21	—	7 (33%)
Dwergstern	12	—	—
Grote Stern	564	3 (1%)	171 (30%)
Tortelduif	108	1 (1%)	—
Nachtzwaluw	9	1 (11%)	—
Oeverzwaluw	692	4 (1%)	3
Gele Kwikstaart	23	1 (4%)	—
Klapekster	12	—	—
Grauwe Klauwier	4	—	—
Paapje	20	2 (10%)	—
Gekr. Roodstaart	139	11 (8%)	—
Nachtegaal	10	—	—
Blauwborst	11	—	—
Rietzanger	42	1 (2%)	1 (2%)
Grote Karekiet	36	1 (3%)	—
Grasmus	26	—	—
Ortolaan	3	—	—

B = Soorten waarvan het aantal is toegenomen.

I. 'Europeanen'	totaal aantal	in	in tropisch
	terug-	N.-Afrika	Afrika
	meldingen		
Fuut	22	—	—
Wilde Eend	7058	—	—
Kuifeend	275	—	—
Knobbelzwaan	163	—	—
Buizerd	145	—	—
Havik	52	—	—
Torenvalk	2079	7	1
Waterhoen	531	1	—
Meerkoet	925	—	—
Scholekster	1149	—	—
Houtsnip	156	—	—
Kleine Mantelmeeuw	24	—	—
Zilvermeeuw	4664	—	—
Stormmeeuw	726	—	—
Houtduif	701	—	—
Turkse Tortel	410	—	—
Steenuil	137	—	—
Bosuil	172	—	—
Kramsvogel	83	—	—
Cettis Zanger	—	—	—
Waaiersaart- rietzanger	—	—	—
Kleine Barmisjs	339	—	—
Putter	179	—	—
Spreeuw	7368	2	—
Ringmus	310	—	—
Kauw	458	—	—
Ekster	176	—	—
II. 'Afrikanen'			
Blauwe Reiger	1464	12 (1%)	11 (1%)
Kokmeeuw	5679	61 (1%)	1
Bonte	—	—	—
Vliegenvanger	716	21 (3%)	21 (3%)

de voor vakantiegangers sterk aanbe-
zen Afrikareizen voor vogels een doodge-
vaarlijke onderneming zijn geworden. Het
lijkt aannemelijk dat dit al langer het geval
is dan men veronderstelt. Het is tevens
waarschijnlijk dat de achteruitgang van
sommige reigerachtigen, steltlopers en
sterns in mindere mate een broedbiotoop-
kwestie is dan vaak wordt aangenomen.
Dat jacht en vogelvangst in de doortrek- en
overwinteringsgebieden een zware tol van
de betrokken soorten heffen, is zonder meer
evident. Het is verder bekend dat vooral de

● S. Braaksma, Handelskade 16, Vreeswijk (U.).

LITTERATUUR:

- Ash, J. S. (1970): Observations on a decreasing population of Redbacked Shrikes, *British Birds* 63: 185-205 en 225-239.
- Bassini, E. (1973): Le catture del Beccafico (*Sylvia borin* Boddeart) in alcuni impianti di uccellagione in Italia. *Ricerche di Biologia della Selvaggina* 1973, nr. 54.
- Berthold, P. (1972): Ueber Rückgangerserscheinungen und deren mögliche Ursachen bei Singvögeln. *Vogelwelt* 93: 216-226.

sterns zwaar te lijden hebben, of althans
te lijden hebben gehad van het gebruik van
landbouwgiften (zie o.m. Koeman, 1971).
Het is denkbaar dat ook het gebrek aan
drinkwater in de doortrekgebieden mede
een rol heeft gespeeld bij de achteruitgang
van deze vogelsoorten. Het feit dat de
stand van verschillende andere soorten die
in tropisch Afrika overwinteren, zoals b.v.
Wulp, Grutto, Tureluur, Kluut, Koekoek,
Spotvogel en Wielewaal niet duidelijk is
teruggelopen verdient beslist een nadere
bestudering.

- Berthold, P. (1973):** Ueber starken Rückgang der Dorngrasmücke *Sylvia communis* und anderer Singvogelarten im westlichen Europa. *Journal für Ornithologie* 114: 348-360.
- Koeman, J. H. (1971):** Het voorkomen en de toxicologische betekenis van enkele chloorkoolwaterstoffen aan de Nederlandse kust in de periode van 1965 tot 1970. Proefschrift (139 pagina's).
- Stoll, B. O. & S. Osterlöf (1976):** Ringmärkning och flyttfåglaars beständsvariationer. *Fauna och Flora* 70: 69-84.
- Taapken, Jaap (1976):** Bestrijdingsmiddelen en droogte: groot gevaar voor onze trekvogels in Afrika. *Het Vogeljaar* 24: 268-271.
- Voois, K. H. (1960):** Atlas der Europese Vogels.
- Westra, D. (1973):** Over de achteruitgang van de grasmus en de gekraagde roodstaart in Nederland. Op het Vinketouw no. 22: 6-11 en *Vanelius* 26: 175-179.
- Wistanley, D., R. Spencer & K. Williamson (1974):** Where have all the Whitethroats gone? *Bird Study* 21: 1-14.

Wetlandconventie bij Tweede Kamer

Aan de Tweede Kamer en aan de Staten van de Nederlandse Antillen is aangeboden een ontwerp-rijkswet tot goedkeuring van de zogenaamde wetlandsconventie, d.w.z. van de 'Overeenkomst inzake water-

gebieden van Internationale betekenis, in het bijzonder als verblijfplaats voor watervogels'.

Bij de ratificatie van dit verdrag zullen om te beginnen zes Nederlandse natuurgebieden als 'wetland' worden ingebracht, t.w. de Grote Peel op de Brabants-Limburgse grens, de Weerribben in Overijssel, het Naardermeer, de Boschplaat op Terschelling, het eiland Griend in de Waddenzee en een deel van de Biesbosch.

Deze in het bijzonder voor watervogels zo van belang zijnde waterrijke gebieden zullen daardoor een beschermde status verkrijgen in de zin van het wetlandsconventie. Een uitvoerige beschrijving van die gebieden, die tevens als motivering van de aanwijzing geldt, is als bijlage bij de memorie van toelichting gevoegd. Eerste ondertekenaar van de memorie van toelichting is staatssecretaris Meijer van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk, mede-ondertekenaars zijn staatssecretaris Brinkhorst van Buitenlandse Zaken en de ministers van Landbouw en Visserij, van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening en van Verkeer en Waterstaat.

De voorbereiding van de aanwijzing van die gebieden heeft plaatsgehad door een interdepartementale ambtelijke werkgroep, waaraan als deskundigen waren toegevoegd prof. dr. M. F. Mörzer Bruijns, hoogleraar in natuurbehoud en natuurbeheer aan de Landbouwhogeschool te Wageningen en drs. J. Rooth, hoofd van de afdeling Ornithologie van het Rijksinstituut voor Natuurbeheer. Vervolgens is over de in te brengen gebieden het advies ingewonnen van de Natuurbeschermingsraad en van de Rijksplanologische Commissie.

Nederland en de Nederlandse regering in het algemeen en de genoemde deskundigen in het bijzonder hebben een vooraanstaande rol vervuld bij de voorbereiding van de wetlandsconventie, die in 1971 te Ramsar in Iran

is tot stand gekomen.

Met name de tweede Europese conferentie inzake de bescherming van waterwild, gehouden in 1966 te Noordwijk, heeft de grote stoot gegeven tot de totstandkoming van deze inmiddels mondiaal geworden conventie.

Verkeerde indruk

Zonder aan het prachtige werk van mevrouw Dijkhuizen afbreuk te willen doen, wil ik er toch wel op wijzen dat waar mevrouw Dijkhuizen in haar verslag in 'Het Vogeljaar' 24: 301-302 spreekt over het ophalen van vogels uit Noord-Brabant en Limburg, zij misschien de indruk wekt, dat er in die provincies geen andere opvangcentra zijn. Ik vestig er daarom graag de aandacht op, dat er in Noord-Brabant en Limburg maar liefst 26 houders van een Vogelvergunning F woonachtig zijn en dat daarvan 11 vergunninghouders zijn gespecialiseerd in het verzorgen en revalideren van stootvogels en uilen. Deze 11 adressen laat ik hieronder volgen:

- Th. Veldhuizen, B. v. d. Heydenstraat 90, Drunen;
- M. J. G. E. v. d. Heijden (Gemeentepolitie), Waverstraat 45, Helmond;
- J. C. P. Eerhart, Geert van Wouwstraat 69, 's Hertogenbosch;
- G. H. C. den Oetelaar, Kerkheiseweg 26, Liempde;
- J. F. Mollen, Vinklaan 5, Riethoven;
- P. J. J. Teunissen, De Moosten 3, Soerendonk;
- J. D. M. Staal, Wachtendonk 508, Uden;
- L. Smulders, Barbaradal 27, Valkenswaard;
- A. J. H. de Recht, Sloot 73, Venlo;
- W. v. d. Vlasakker, St. Ursulastraat 14, Venray;
- K. P. Pelen, Oelovenstraat 28, Brunssum (opvolger van Peter Bout).

Het is dus niet altijd nodig om vogels uit die provincies naar Bergen te halen, omdat er geen andere opvangcentra in dit deel van ons land zijn. Velen doen hun werk al tientallen jaren in alle stilte en bescheidenheid. Als vogel- en dierenbeschermers maak ik uit morele overwegingen wel bezwaar tegen het in leven houden van vogelwrakken voor wat men 'educatieve doeleinden' noemt. Ik vind dit lichamelijke en geestelijke dierenkwelling en een bar slecht voorbeeld, dat naar ik hoop niet door F-vergunninghouders zal worden gehanteerd.

- A. A. H. Klees, Fibigerstraat 3-huis, Amsterdam-Watergraafsmeer.